

Оксана СЛІПУШКО, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-7401-7492

e-mail: o.slipushko@knu.ua

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І КИРИЛО-МЕФОДІЙСЬКЕ БРАТСТВО

Вступ. Питання зв'язків Тараса Шевченка з Кирило-Мефодіївським братством (товариством) постає у двох площинах. По-перше, не збереглося жодних формальних підтверджень участі поета у таємному товаристві. По-друге, світоглядно Шевченко був близьким із братчиками, відрізняючись своїм радикалізмом і власним баченням розвитку України. Його творчість періоду взаємодії з учасниками Кирило-Мефодіївського товариства засвідчує мотиви антиімперські, антиколоніальні, антикріпосницькі; перейнята демократичними ідеями свободи нації та особистості як її представника. Шевченка і братчиків єднали спільні національні ідеї, бачення розвитку українського народу, його культури і мови в європейському контексті, на рівних правах з іншими націями і державами.

Методи. У роботі використано методи дослідження: філологічний, порівняльно-історичний, текстологічний.

Результати. Для слідчих Шевченко виявився фігурою найбільш небезпечною через колосальний вплив його ідей на суспільство. Часи тісної ідейної співдії з Кирило-Мефодіївським братством у 1846–1847 рр. позначені активною творчістю поетичною, сповненою настроїв антиімперських, антисамодержавних, закликів до національного і соціального визволення. На зміну романтичній символіці юності приходять зрілі публіцистично-суспільні тези. Текстам Т. Шевченка цього періоду притаманний художній історизм. Саме у так званий "братський" період постали "Сон" ("У всякого своя доля..."), "Кавказ", "І мертвим, і живим, і ненарожденним...", "Холодний Яр" та інші сатирично-викривальні вірші, що і стали головними доказами вини Шевченка, а зовсім не можлива участь у Братстві. Поет відкрито критикує самодержавство, зокрема царя-деспота, імперську машину насильства і лицемірства. Він піднімає колоніальну проблематику, насамперед стосовно України, Кавказу, інших "окраїн" імперії, що поневолені, позбавлені права на свободу. Гостро критикує митець

і тогочасну українську еліту, зокрема панство за історичне забуття, втрату історичної пам'яті й національної ідентичності. Власне, Шевченко мислить себе пророком, суддею, в руках якого слово-зброя. Суспільно-політична проблематика супроводжується глибокими біблійними алюзіями, як пророцтво, покарання, суд. Митець талановито поєднує високий стиль із розмовним.

Висновки. *Поетичні тексти Т. Шевченка не тільки ідейно близькі до програмних засад Кирило-Мефодіївського братства, а надихали їх, спрямовували і визначали. При цьому Шевченкові погляди значно радикальніші, революційніші, ніж офіційні документи братства, співавтором яких поет не був. Кобзар писав революційні, дієві тексти, своєрідну мілітарну лірику, що визначила суть і напрямки політичного опору і національної боротьби не тільки його часу, а і для нащадків. Шевченкова творчість з новою силою актуалізувала визвольні ідеї, поставивши на порядок денний суспільно-політичного життя національно-державницькі традиції, визначивши боротьбу за власну духовну державу як головну. Ці ідеї лягли в основу його світогляду. Загалом суспільно-політичний світогляд Т. Шевченка формувався під впливом багатьох чинників, одним із яких було Кирило-Мефодіївське братство. З його платформи митець узяв те, що найбільшою мірою імпонувало його поглядам, залишаючись незалежним у вираженні своїх переконань, виступаючи послідовним прихильником вільної Української Держави.*

Ключові слова: *Тарас Шевченко, Кирило-Мефодіївське братство, поезія, мотив, творчість, послання, історизм, художня інтерпретація.*

Вступ

XIX ст. в історії українського народу – час становлення й утвердження української нації як політичного феномену, активного формування нових культурних векторів і напрямків, визначення модерних форм та ідей у літературі, посилення статусу національних мов. І. Дзюба писав, що "в історію Європи XIX ст. увійшло як «епоха національностей», – хоч не до всіх національностей воно повернулося своїм привітним ликом. На зміну феодально-династичному принципу в Європі приходять ідея народу та його національної держави, ідея національного самовизначення, – що змінювало обличчя Старого й Нового світу. Ламається весь склад європейського життя, рушаються старі кордони, уявлення, змінюються геополітичні розрахунки.

В дію приходять великі людські маси, подвигнуті своїми гостро усвідомленими соціальними та національними інтересами" (Дзюба, 2014, с. 11). "Дух нації" (вираз філософа Монтеск'є) стає визначальним для суспільно-політичних настроїв і рухів епохи, спрямовує і культурно-літературні рухи, насичує їх актуалізацією національних традицій народів, їх обстоюванням у нові часи. "Державна декларація незалежності США" 1776 р. Бенджаміна Франкліна стала поштовхом до демократичних рухів у всьому світі, захопивши і терени Європи. Набуває особливої популярності рух до республіканізму як вияв прагнення утвердити роль особистості як представника певної нації, народу. Активізуються духовні пошуки і культурні зрушення, які супроводжували політичне життя. ХІХ ст. породжує рухи й організації, які репрезентують інтереси прогресивних верств, очолювані переважно митцями. Так, ідейними натхненниками суспільно-політичного руху "Буря і натиск" стали письменники Й.-В. Гете і Ф. Шіллер. Формується нова суспільно-політична і культурна свідомість, репрезентована працями філософів Гердера "Ідеї про філософію історії людства" (1784–1791), Фіхте "Слово до німецького народу" (1808) тощо. Такі витвори людського генія склали ідеологічне підґрунтя суспільних і культурних змін, які хвилею прокотилися по всій Європі, захопивши і слов'янський світ, а у його складі – й Україну. Національне визначає духовне життя, наповнює внутрішнім змістом ідейні вектори суспільного і культурно-літературного мислення. Європа захоплюється романтизмом і націоналізмом. У 1830-х рр. з ініціативи мислителя і політичного діяча Джузеппе Мадзіні виникає рух "Молода Європа" як втілення народження нового покоління, спрямованого на творення модерних мистецтва, культури, політики, суспільного і державного життя. Далі постали "Молода Німеччина", "Молода Італія", "Молода Швейцарія". На українських теренах ширяться антикріпосницькі, антимонархічні, національні, патріотичні настрої та переконання, знаходячи сприятливий ґрунт серед студентів Київського і Харківського університетів. Київ поступово перетворюється на духовний і культурний центр, де на межі 1845 і 1846 рр. постало Кирило-Мефодіївське братство чи товариство (первісна назва організації – "Слов'янське товариство

св. Кирила і Мефодія"). Його засновниками виступили вихованці Університету Святого Володимира Микола Костомаров, Микола Гулак і Василь Білозерський. Членами були О. Маркович, О. Навроцький, І. Посяда, О. Тулуб, Д. Пильчиков. Називали серед учасників братства й імена Т. Шевченка і П. Куліша. Проте їхня причетність до братства офіційно на слідстві доведена не була. Жодних формальних документів, які б підтверджували їх приналежність до товариства не збереглося. Проте зв'язок був. Відтак, *метою* статті є проаналізувати суть зв'язків між Тарасом Шевченком і Кирило-Мефодіївським братством.

Методи

У роботі використано методи дослідження: філологічний, порівняльно-історичний, текстологічний.

Результати

Українські братчики уявляли майбутній устрій Європи як федерацію вільних республік, революцію називали "естетичною необхідністю", а участь у ній вважали праведним і святим обов'язком кожного свідомого громадянина. В. Петров писав, що Кирило-Мефодіївське братство було таємною революційною організацією "з широкою програмою, національною, державною, соціальною й політичною. Остаточною й вищою метою цієї організації було створення самостійної України як незалежної демократичної держави в складі інших сполучених держав Слов'янських народів Європи [...]" (Петров, 2010, с. 58). Слов'янське товариство святого Кирила і Мефодія – ідеологічна єдність, репрезентована програмними документами, зокрема "Статутом Слов'янського товариства св. Кирила та Мефодія", відозвами "Брати українці" та "Братья великороссияне и поляки", "Книгами буття українського народу". І. Дзюба називає останні не теоретичним трактатом, а "полум'ямним маніфестом, в якому в поняттях звичного народові релігійного мислення висловлено фактично революційну концепцію визволення від кріпацтва і деспотії та створення федерації слов'янських республік. Братчики, будучи людьми глибоко релігійними, хотіли стати під хоругву істинного, первісного християнства, спроб відновлення якого було немало в історії європейських народів, але, можливо, вперше так сполучено в одно соціальні

й національні болі та моральний протест" (Дзюба, 2014, с. 38–39). Погляди братчиків україноцентричні, перейняті духом солідарності з усіма слов'янськими народами. Кирило-Мефодіївське братство стало своєрідною відповіддю України на ті культурні феномени, які визначали світогляд тогочасної Західної Європи. Їхня ідеологія поєднала у собі, як наголошує Д. Чижевський, "моменти романтичної традиції, що на Заході в ці часи вже завмирала, а у слов'ян ще довго пізніше залишалася жива і актуальна; радикалізм 40-х років, для якого на Заході були певні соціальні передумови (зародки робітничого руху), яких цілком ще бракувало у слов'ян, де соціальну мотивовку радикалізму замінила національно-політична; нарешті, релігійний елемент, при тому в специфічних формах східного християнства, грецької ортодоксії, що надав іншим моментам ідеології есхатологічної закраски, спричинився до віри у можливість і неминучу потребу перебудови всього життя людського і суспільства на основі християнської віри" (Чижевський, 1992, с. 140). Так, у прокламації "До братів українців" говориться: "Ми приймаємо, що всі слов'яни повинні між собою поєднатись, але так, щоб кожен народ склав свою окрему республіку й управляв своїми справами незалежно від інших; щоб кожен народ мав свою мову, свою літературу й свій власний устрій. Такі народи по нашому: москалі, українці, поляки, чехи, словаки, хорутани, серби й болгар". Загалом світогляд братчиків постав у руслі ідей політичного романтизму. Як наголошує І. Дзюба, "саме романтики «закріпили» в європейській свідомості неперехідну естетичну, а також «націотвірну» цінність народнопоетичної сфери, використали її для своїх історіософських конструкцій, дали всебічне філософсько-естетичне осмислення народної творчості та широке пов'язання її з проблематикою романтичної літератури, з естетичною програмою романтизму" (Дзюба, 2005, с. 133–134).

Визначальною політичною ідеєю товариства було, як зазначено у Статуті, "духовне і політичне поєднання слов'ян" як "їх призначення, до якого вони повинні прагнути" (Кирило-Мефодіївське братство, 1990, с. 150). Об'єднання слов'ян в одну державу мислилося на основі поваги народів один до одного, а головною умовою єднання визначалася державно-політична самостійність кожного народу, визнання нації як головного

персонажа суспільно-політичного життя. Необхідним вважалося встановлення у всіх народів республіканської форми правління та політико-правової рівності громадян. Основою для суспільно-державного ладу вбачалися принципи християнської моралі. Документи братства свідчать про національно-державницький принцип формування слов'янської єдності. Проголошувалися ліквідація соціальної нерівності, зокрема кріпацтва, просвітництво як головний засіб досягнення мети, моральність дій та дотримання християнського віровчення: "Як все товариство в цілому, так і кожен його член повинні свої дії узгоджувати з євангельськими правилами любові, покірливості і терпіння; правило ж «Мета освячує засіб» товариство визнає безбожним" (Кирило-Мефодіївське братство, 1990, с. 152). Особлива роль визначалася для Києва. Братчики культивували киевоцентричні погляди, розвиваючи ідеї Києва як "Другого Єрусалиму", утверджені князями Київської Русі та гетьманами Козацької держави. С. Єфремов наголошує: "Самою природою Київ ніби призначений був сказати своє слово в національній справі, і спізнившись проти Полтави й Харкова, зате він вимовив його дужче й виразніше, поставив на новий шлях увесь український рух, надавши йому тих рис демократичного федералізму, які письменство наше пригорнуло й донесло аж до останніх років" (Єфремов, 1995, с. 361). Фактично ідеї національного месіанізму були проголошені для кожного народу, але всі мали національні особливості та прояви. Програмні документи Кирило-Мефодіївського братства позначені впливами західноєвропейської революційної ідеології.

Текстам Тараса Шевченка цього періоду загалом притаманний художній історизм. Л. Білецький пише, що "суть ховалась, з одного боку, в глибинах надприродного Божого закону й Божого права, а також у глибинах передісторичних і міфічних прагнень його духу власними силами прямувати до власної свободи (Білецький, 2013). Незаперечним є те, що Т. Шевченко в Кирило-Мефодіївському Братстві відігравав колосальну роль, наповнюючи своїм творчим духом, багатством своєї душі, внутрішнім змістом слова і філософією мистецтва «Книги битія...». Він надав їм того гніву, що з них так сильно вибухає, визначив образ України, виділив ролю українського козацтва,

українську минувшину й українську сучасність. Вказав перспективу майбутнього України і закликав їх до активної діяльності й праці. Шевченко визначив сенс і того, як віддано треба служити українському народові, щоб визволити його із неволі" (Білецький, 2013). Фактично Т. Шевченко переживає, пропускає через власне світосприйняття і творчість національний дух українського народу, його духовність.

Митець близько зійшовся з братчиками 1846 р. Він не був автором чи навіть співавтором програмних документів. Натомість його поетичні твори, як поеми "Сон" і "Кавказ", вірш-послання "І мертвим, і живим..." позначені вираженням радикалізмом, мають сенс антисамодержавний і антиімперський. Тож для слідчих саме Шевченко виявився фігурою найбільш небезпечною, а причина була очевидна – колосальний вплив його ідей на суспільство. Саме тому після викриття братства у 1847 р. Т. Шевченко і був заарештований на Дніпровій переправі та відправлений на солдатську службу в Оренбурзький край із особистим розпорядженням Миколи І: "Під найсуворіший нагляд, із забороною писати й малювати". Тож внесок Шевченка у Кирило-Мефодіївське братства був морально-ідеологічним, ідейним, художнім, а не організаційно-програмним. Водночас Т. Шевченко є фігурантом кількох важливих офіційних документів, які відображають перебіг слідства 1847 р. Зокрема, це "Дело о тайном обществе, открытом в Киеве" (1847). У документах слідчої справи Третього відділення Імператорської канцелярії поет проходить окремо, зі статусом "особливо небезпечної фігури", а не просто "члена гуртка". Він – автор підривних творів, здатних збудити суспільство, які характеризуються як такі, що "збуджують ненависть до уряду й існуючого порядку". У протоколах допитів Т. Шевченка у квітні 1847 р. йдеться про знайомства поета з М. Костомаровим, М. Гулаком, В. Білозерським, про поширення його рукописів, заперечується формальне членство, проте підтверджується спільність ідей. Очевидно, поет дійсно не підписував жодних програмних документів, на чому і наголошував на допитах. Згадується Шевченко і в донесенні київського генерал-губернатора Д. Бібікова, який особисто звернув на нього пильну увагу, визнавши небезпечний вплив поезії на молодь.

У донесеннях Шевченка називають "малоросійським поетом, який поширює згубні думки". У "Записці" шефа жандармів О. Орлова імператору Миколі I Тараса Шевченка навіть відокремлено від інших братчиків, адже його твори гірші за саму змову через вплив на людей. Ця записка і стала вирішальним поштовхом для особистого наказу Миколи I і ключового карального документу, де сказано: "Відправити у солдати під найстрогіший нагляд, із заборобою писати і малювати". Тільки Шевченкові був винесений такий жорстокий вирок. До справи долучили і рукописи творів "Сон", "Кавказ", "І мертвим, і живим...". Перший і містив особливо гостру сатиру на царя і його сімейство. Ці твори цитуються, переказуються у документах слідства, які свідчать про те, що Шевченко присутній у слідчих документах як важлива персона, не просто звичайний змовник, а особливо небезпечний, навіть найнебезпечніший братчик. Саме таких імперська машина боялася найбільше через здатність творити ідеї, смисли, надихати націю на боротьбу.

Часи тісної ідейної співдії з Кирило-Мефодіївським братством протягом 1846–1847 рр. позначені активною творчістю поетичною, сповненою настроїв антиімперських, антисамодержавних, закликів до національного і соціального визволення. На зміну романтичній символіці юності приходять зрілі публіцистично-суспільні тези. Саме у так званий "братський" період постали "Сон" ("У всякого своя доля..."), "Кавказ", "І мертвим, і живим, і ненарожденним...", "Холодний Яр" та інші сатирично-викривальні вірші, що і стали головними доказами вини Шевченка, а зовсім не можлива участь у Братстві. Поет відкрито критикує самодержавство, зокрема царя-деспота, імперську машину насильства і лицемірства. Він піднімає колоніальну проблематику, насамперед стосовно України, Кавказу, інших "окраїн" імперії, що поневолені, позбавлені права на свободу. Гостро критикує митець і тогочасну українську еліту, зокрема панство за історичне забуття, втрату історичної пам'яті й національної ідентичності. Власне, Шевченко мислить себе пророком, суддею, в руках якого слово-зброя. Суспільно-політична проблематика супроводжується глибокими біблійними алюзіями, як пророцтво, покарання, суд. Митець талановито поєднує високий стиль із

розмовним, прагнучи достукатися до кожного серця. Його поетичні тексти не просто ідейно близькі до програмних засад Кирило-Мефодіївського братства, а надихали їх, спрямовували і визначали. При цьому Шевченкові погляди значно радикальніші, революційніші, ніж офіційні документи братства. Ось саме це і визначало особливу загрозу і небезпеку поета для імперської машини. Кобзар писав революційні, дієві тексти, своєрідну мілітарну лірику, що визначила суть і напрямки політичного опору і національної боротьби не тільки його часу, а і для нащадків. Так, поемою "Сон" (1844–1846) він визначив самодержавство як гротескно-сатиричну систему насильства і лицемірства:

Он глянь – у тім раю, що ти покинув,
Латану свитину з каліки знімають...

У творі оповідь глибоко патріотична, національно свідомо, сповнена звернень до вагомих історичних моментів українського народу. Шевченко гостро критикує будь-які дії, трактуючи їх як "злочини" панівної верстви і своїх панів – зрадників інтересів рідного народу. Він використовує засоби української сміхової культури, "езопову мову", не називає дійових осіб прямо, натякаючи на них. Він уболіває за людей, відчуваючи загрозу існуванню української нації. Шевченко не підписав рукописний збірник "Три літа", що свідчить про усвідомлення ним радикального характеру власних текстів. У творі бачимо поезику умовчань, коли не називаються імена Миколи I, цариці Олександри Федорівни, Петра I, Катерини II, як і національного героя гетьмана Павла Полуботка. Не називає Шевченко і географічні місцевості, як Сибір, Москва, Петербург. С. Росовецький пише, що Шевченко "бере на себе роль національного пророка (про це свідчить епіграф до поеми), роль, сповнену обумовленого біблійною ж традицією внутрішнього трагізму. Однак атмосферу усного інформаційного вибуху, патріотичного фольклорного багатоголосся йому доведеться відтворювати самому, у системі художніх засобів поеми. Читач поеми «Сон» (Комедія) спеціально попереджається про її сенсаційність, адже кожен би хотів, як автор поеми, «позирнуть на ті дива. Та чорт з два»" (Росовецький, 2020, с. 133). У творі бачимо різкий випад поета проти цариці та її "віршомазів",

насмішку над її зовнішністю (хоч вона була хворою жінкою), що особливо обурило царя. Тому жорстокість вироку поетові пояснюється й особистими мотивами імператора. Власне, поеми "Сон" і "Великий льох" складають ідейну серцевину збірника "Три літа".

Гострою є і поема "Кавказ" (1845), де Шевченко репрезентував універсальну колоніальну критику поза межами української проблематики:

Борітеся – поборете,
Вам Бог помагає!

А послання "братського" періоду "І мертвим, і живим, і ненародженим..." (1845) сповнене пророчого пафосу, озвучує безкомпромісне засудження української еліти за втрату і зневагу історичної пам'яті:

Учітесь, читайте,
І чужому наuczайтесь,
Й свого не цурайтесь.

Цей вірш поет часто читав на публіці. Про одне з таких читань згадує Василь Тарновський (записав М. Білозерський): "Загальний зміст цього твору й особливо ті місця, де говориться про козацьких гетьманів, яких Шевченко перший зрозумів і виставив у справжньому вигляді, справили на всіх присутніх приголомшливе враження: з цього моменту схиляння перед ясновельможним і уявлення про них як про героїв-лицарів припинилося... Слово Шевченка скинуло їх з п'єдесталів і поставило на належні місця". Адже тут поет гостро сказав про гетьманів:

Раби, подножки, грязь Москви,
Варшавське сміття – ваші пани
Ясновельможнії гетьмани.

Будучи прихильником європейських рухів, Шевченко обережно ставиться до тотальної європеїзації:

І чужому наuczайтесь,
І свого не цурайтесь.

Збірник завершується віршами "Три літа" і "Заповіт". Перший є підсумком трьох років життя автора. Це були часи зміни поглядів митця, їх еволюції та розвитку. "Заповіт" є твором наскрізь революційним і радикальним, завершуючись відповідним закликком:

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.

Текст став неофіційним гімном України на всі часи. Друзі неодноразово попереджали Шевченка про небезпеку таких його творів. Так, Варфоломій Шевченко згадував: "Раз ходили ми з Тарасом по саду, він став декламувати: «За горами гори, хмарою повиті...» Я став радити йому, щоб не дуже-то «заходив він у хмари»". Коли у Києві Тарас відвідав 1845 р. Віктора Аскоченського, що винаймав квартиру у Бібікова і був вихователем його родича, там були офіцери, то Шевченко читав вірші, які наробили йому, як згадував Аскоченський, багато горя і біди. Ці поетичні тексти і стали ключовими доказами у слідчій справі Кирило-Мефодіївського братства, які були названо такими, що "збуджують в умах простолюдинів небезпечні думки проти існуючого порядку". Тож поетична творчість Т. Шевченка періоду його творчої співдії з Кирило-Мефодіївським братством стала авторською, потужною формою суспільно-політичного і морально-етичного спротиву. Його сильне художнє слово виконало місію ідеологічної зброї, за що імперська влада і трактувала його як найнебезпечнішого учасника, не зважаючи на відсутність формальної організаційної ролі. Очевидно, Шевченко був свідомим того, що кілька осіб не зможуть змінити політичний устрій імперії, не можуть створити федерацію всіх слов'янських народів і скасувати кріпосне право. Проте ідея месіанського призначення України, озвучена в "Законі Божому", притаманна і творчості Кобзаря. На початку 1847 р. студент юридичного факультету Університету Святого Володимира Олексій Петров, що мешкав в одному будинку з Миколою Гулаком, утерся до нього в довіру. Він бачив кільце з іменами Кирила і Мефодія і навіть за дорученням Гулака переписував

книгу "Закон Божий". 28 лютого Петров подав спочатку усний, а потім і письмовий донос про існування таємного слов'янського товариства попечителю Київського навчального округу генералу О. Траскіну. Через Бібікова ця інформація дійшла і до Третього відділу. Імперська репресивна машина запрацювала. Серед братчиків Тараса Шевченка заарештували останнім 4 квітня 1847 р. на Дніпровій переправі. Вже тоді дійшли до нього чутки про арешти однодумців. Над слідством особисто наглядав імператор Микола I. Коментуючи причетність до товариства, П. Куліш писав, що його і Шевченка у братство не прийняли, "тому що ми й самі собою працювали би для слов'янської й української свободи, а тим часом на випадок ігемонського гоніння до нас ніхто не причепиться". Костомаров виправдовував Шевченка і заперечував його причетність також. Загалом усі братчики дали свідчення про те, що братчиком Шевченко не був. Підтвердив членство Шевченка тільки 19-річний студент Георгій Андрузький, будучи людиною досить не стійкою. При обшуках у паперах Шевченка не знайшли програмних документів Кирило-Мефодіївського братства і кільця, котре носили всі братчики. Після завершення слідства суду не було, прийняли рішення негласно покарати підслідних. Це було величезним беззаконням навіть для тогочасної Російської імперії. Граф Орлов подав підсумковий звіт цареві, в якому чітко зазначив, що Куліш і Шевченко не належали до братства, а "винні за свої власні окремі дії". Проте провину Шевченка він вбачав у тому, що поет "замість того, щоб вічно плекати побожні почуття до осіб порфірородної родини, які удостоїли викупити його з кріпацтва, складав вірші малоросійською мовою найобурливішого змісту". Орлов писав, що хронологія і вся справа свідчать, що "Шевченко не належав до Україно-слов'янського товариства і діяв окремо, захоплюючись власною зіпсованістю. Проте, через обурливий дух і зухвалість, що виходить за будь-які межі, його слід визнати одним із важливих злочинців". Тому і покарання було особливо жорстоким як до вчорашнього кріпака. Царя особливо обурило карикатура на імператрицю, він навіть сказав: "Припустімо, що він мав причини бути мною незадоволеним і ненавидіти мене, але її за що?" Багато хто говорив, що таким випадком проти цариці

Шевченко порушив канони тогочасного літературного етикету, певне табу не принижувати жінок із царської родини. Обличчя імператриці було спотворене нервовим тиком. Серед міфів про братчиків поширеним був той, ніби вони мали на тілі знаки гетьманської булави. Жандарми серйозно сприйняли це. Так, у "Журналі слідства" Дубельт писав: "Всі особи, що містяться під арештом при III Відділенні, причетні до справи про Слов'янське товариство, були роздягнені й уважно оглянуті, але на жодному з них не виявилось знаків гетьманської булави. Всі вони, навіть Андрузький, Білозерський і Костомаров, які відверто зізналися в інших найважливіших злочинах, відгукнулися, що вперше чують про ці знаки". Також оглянули М. Гулака, який перебував у Петропавлівській фортеці та подібних знаків не знайшли.

Дискусія і висновки

Формальне не завжди є підтвердженням фактичного. Хоч доказів щодо формальної приналежності Шевченка до Кирило-Мефодіївського товариства не збереглося, проте його погляди і думки значною мірою збігалися з братською ідеологією. Поет надихав їх своєю творчістю, що мала значно ширше коло прихильників і потужний вплив на суспільство. Можна припустити, що братчики прагнули зберегти Шевченка, не визнаючи його братську приналежність. Незаперечним є те, що і братчики, і Тарас Шевченко були апологетами вільної та самодостатньої Української Держави. Б. Багалій писав, що від усіх інших братчиків різко відрізнявся Шевченко, що стояв за негайне повстання. Дійсно, поет був прихильником активних соціальних змагань, стояв за кардинальні зміни у суспільстві. Крім того, його творчість, зокрема періоду "Трьох літ", тісно пов'язана з ідеологічними основами Кирило-Мефодіївського братства. У світогляді Кобзаря слов'янська ідея поєднувалася з українською, де друга була визначальною. Він фактично представляв радикальну українську течію у братстві. Має рацію М. Грушевський, що "не може бути сумніву, що Шевченко входив у брацтво, вважав себе братчиком – найкраще свідчить про це звітний лист його до Костомарова з Борзни. Але формальна організаційна сторона, яка взагалі й не встигла вийти з стадії плянів і передвступних проб, має тут меншу вагу; важніша близькість його і інших визначніших українських

діячів сеї доби до сеї духовної лабораторії, що експромтом виникла в Києві в середині п'ятого десятиліття XIX в. і в ній з небувалим доти напруженням почуття, мислі, генія використовувалося, сполучалося, комбінувалося найвизначнішими талантами, найбільш вражливими духами тодішньої України все що приносило сучасне життя, студії історії, побуту і творчості України і нові течії з широкого світу, і викувувалася з них та іскра, що впавши в інертне, духово оспале українське громадянство, мала спопелити вікову недолу українського життя" (Грушевський, 1925, с. 1). Тож вважаємо, що Шевченко належав до братства швидше ідейно, ніж організаційно, маючи водночас тісні комунікативні стосунки з його учасниками. А І. Франко у статті "Тарас Шевченко" ще в 1889 р. слушно писав: "Шевченко хоч і не належав до того товариства, то все таки був його душею, так як Костомаров його інтелектуальним провідником". Шевченко сформував власний національно-політичний ідеал незалежної України. Самостійницька думка є визначальною для його творчості, починаючи від ранніх романтичних творів і завершуючи передсмертною філософічною лірикою.

Часто цитують знамениті рядки з поезії "Юродивий", зокрема питання, яке ставить Шевченко:

Коли
Ми діждемося Вашінгтона
З новим і праведним законом?
А діждемо таки колись.

Ця згадка про Вашингтона – визначальна ідея уявлення про нового державного лідера для України. Шевченко гостро критикує сучасне йому суспільство, сподівається, що розкол між українцями буде подолано у майбутньому. Згадуючи Вашингтона, мислитель не ідеалізує державний устрій США, знаючи від свого американського чорношкірого друга актора А. Олдріджа про рабство і соціальні контрасти. Але українському мислителю імponує факт створення держави за принципом "ми – американський народ", де визначальна ідея єдності, усвідомлення себе як політичної нації, здатної на творення власної незалежної держави. Воля особиста і державна – центральні категорії. Шевченко поставив на порядок денний

суспільно-політичного життя національно-державницькі традиції, визначив боротьбу за власну духовну державу як головну. Ці ідеї лягли в основу його світогляду. Загалом суспільно-політичний світогляд Т. Шевченка формувався під впливом багатьох чинників, одним із яких було Кирило-Мефодіївське братство. З його платформи митець узяв те, що найбільшою мірою імпонувало його поглядам. Водночас він завжди залишався незалежним у вираженні своїх переконань, виступаючи послідовним прихильником вільної України.

Список використаних джерел

- Білецький, Л. (2013). *Шевченкіана*: у 3 т. Т. 2. ВПЦ "Київський Університет".
Грушевський, М. (1925). *З історії релігійної думки на Україні*. Б. в.
Дзюба, І. (2005). *Тарас Шевченко*. Видавничий дім "Альтернативи".
Дзюба, І. (2014). *Історія української літератури*. Т. 4. Наукова думка.
Єфремов, С. (1995). *Історія українського письменства*. Феміна.
Кирило-Мефодіївське товариство (1990). У 3 т. Т. I. Наукова думка.
Петров, В. (2010). Тарас Шевченко як поет нації. *Хроніка 2000. Зарубіжне шевченкознавство (з матеріалів УВАН)*. Ч. 1. Випуск 3 (85). 43–61.
Росовецький, С. (2020). *Шевченко. Сучасна біографія*. Дух і літера.
Чижевський, Д. (1992). *Нариси з історії філософії на Україні*. Орій.

References

- Biletsky, L. (2013). *Shevchenkiana*: in 3 vols. Vol. 2. PPC "Kyiv University" [in Ukrainian].
Chyzhevsky, D. (1992). *Essays on the History of Philosophy in Ukraine*. Oriy [in Ukrainian].
Cyril and Methodius Brotherhood (1990). In 3 vols. Vol. I. Naukova dumka [in Ukrainian].
Dziuba, I. (2005). *Taras Shevchenko*. Publishing House "Alternatives" [in Ukrainian].
Dzyuba, I. (2014). *History of Ukrainian Literature*. Vol. 4. Naukova dumka [in Ukrainian].
Hrushevsky, M. (1925). *From the history of religious thought in Ukraine*. N. p. [in Ukrainian].
Petrov, V. (2010). Taras Shevchenko as a Poet of the Nation. *Chronicle 2000. Foreign Shevchenko Studies (from materials of the Ukrainian Academy of Sciences)*. Part 1. Issue 3 (85). 43–61 [in Ukrainian].
Rosovetsky, S. (2020). *Shevchenko. Modern Biography*. Duh i litera [in Ukrainian].
Yefremov, S. (1995). *History of Ukrainian Literature*. Femina [in Ukrainian].

Отримано редакцію / Received: 10.03.26

Прорецензовано / Revised: 17.03.26

Схвалено до друку / Accepted: 26.05.26

Опубліковано / Published: 29.05.26

TARAS SHEVCHENKO AND THE CYRIL AND METHODIUS BROTHERHOOD

Background. *The issue of Taras Shevchenko's connections with the Cyril and Methodius Brotherhood (Society) arises in two dimensions. First, no formal evidence of the poet's membership in the secret society has survived. Second, ideologically Shevchenko was close to the Brotherhood members, though distinguished by his radicalism and his own vision of Ukraine's development. His works created during his interaction with members of the Cyril and Methodius Society demonstrate anti-imperial, anti-colonial, and anti-serfdom motifs. They are imbued with democratic ideas of national freedom and personal liberty. Shevchenko and the Brotherhood members were united by common national ideals and a shared vision of the development of the Ukrainian people, their culture, and language within a European context, on equal terms with other nations and states.*

Methods. *The study employs philological, comparative-historical, and textological methods.*

Results. *Shevchenko's texts of this period are characterized by artistic historicism. He was neither the author nor even a co-author of the Society's program documents. However, his poetic works – such as the poems "The Dream" ("Everyone Has Their Own Fate..."), "The Caucasus", and the epistle "To the Dead, the Living, and the Unborn..." – are marked by pronounced radicalism and convey anti-autocratic and anti-imperial meanings. For the investigators, Shevchenko appeared to be the most dangerous figure because of the enormous influence of his ideas on society.*

The period of close ideological cooperation with the Cyril and Methodius Brotherhood (1846–1847) was marked by active poetic creativity filled with anti-imperial, anti-autocratic sentiments and appeals for national and social liberation. The romantic symbolism of his youth was replaced by mature publicistic and socio-political theses. It was precisely during the so-called "Brotherhood period" that "The Dream", "The Caucasus", "To the Dead, the Living, and the Unborn...", "Kholodnyi Yar", and other satirical and accusatory poems were written. These works became the primary evidence of Shevchenko's guilt, rather than any possible participation in the Brotherhood.

The poet openly criticizes autocracy, particularly the despotic tsar, the imperial machinery of violence and hypocrisy. He raises colonial issues, especially concerning Ukraine, the Caucasus, and other "borderlands" of the empire deprived of the right to freedom. The artist sharply criticizes the contemporary Ukrainian elite, especially the nobility, for historical oblivion, the loss of historical memory, and national identity. In fact, Shevchenko perceives himself as a prophet and judge, wielding the word as a weapon. Socio-political themes are accompanied by profound biblical allusions – prophecy, punishment, judgment. The artist skillfully combines high style with colloquial language.

Conclusions. *The poetic texts of T. Shevchenko were not merely ideologically close to the programmatic principles of the Cyril and Methodius Brotherhood – they inspired, directed, and shaped them. At the same time, Shevchenko's views were far more radical and revolutionary than the official documents of the Brotherhood, which determined the particular threat he posed to the imperial system. The Kobzar wrote revolutionary and effective texts – a kind of militant lyric poetry – that defined the essence and direction of political resistance and national struggle not only in his own time but also for future generations. Shevchenko's work powerfully actualized liberation ideas, placing national-state traditions at the forefront of socio-political life and defining the struggle for one's own spiritual statehood as paramount. These ideas formed the basis of his worldview.*

Keywords: *Taras Shevchenko, Cyril and Methodius Brotherhood, poetry, motif, creativity, message, historicism, artistic interpretation.*

Автор є головним редактором видання, тому не брала участі у рецензуванні та прийнятті рішення щодо публікації цієї статті.

The author is the editor-in-chief of the publication, therefore she did not participate in reviewing and making a decision on the publication of this article.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.